

Ali si bo novi premier upal?

- Kako se je tokrat izkazal volilni sistem? -

“Okraj” je upravičeno postal beseda minulega tedna v oddaji Dobro jutro nacionalne televizije. Razdelitev države na okraje je temeljna značilnost veljavne ureditve volilnega sistema in hkrati področje, ki kriči po demokratizaciji.

Nedvomno je dobra stran veljavne ureditve volilnega sistema (proporcionalni volilni sistem z volilnimi okraji, v katerih nastopa po en kandidat vsake politične stranke), da zagotavlja sorazmerno zastopanost političnih strank. To pomeni, da dobi vsaka politična stranka takšen delež poslanskih sedežev kot je delež volilnih glasov, ki jih je osvojila na volitvah. Vseh pet političnih strank, ki so se uvrstile v Državni zbor, je sicer dobilo nekaj večji delež sedežev od deleža glasov, ki so ga osvojile. To je posledica tega, da so si razdelile tudi sedeže, ki bi pripadli manjšim političnim strankam, če ne bi ostale pod volilnim pragom (4% veljavnih glasov). Sorazmerna zastopanost političnih strank je pomembna predvsem z vidika legitimnosti izvoljenih poslancev državnega zbora in legitimnosti vlade. Zagotavlja namreč, da stoji za večino poslanskih glasov tudi večina glasov volivcev, tako da 46 poslanskih glasov izraža, vsaj neposredno po volitvah, tudi večinsko podporo volilnega telesa.

Proporcionalnost kot temeljna sestavina veljavnega volilnega sistema je tokrat uspešno prestala resno preizkušnjo v zaostrenih razmerah spopada dveh nasprotnih zamisli vladanja, dosedanega, ki je gradil na podrejanju in novega, ki poudarja vključevanje in doseganje soglasja. Vsakdo lahko brez sence dvoma ugotovi, da je bila zmaga dosežena v poštenem političnem spopadu na voliščih in ne za zeleno mizo. Težko si predstavljam v kakšne zaplete in konflikte bi vodila ureditev, v kateri bi bilo mogoče z manjšino glasov osvojiti večino poslanskih sedežev in s tem vlado, kar se rado primeri v večinskih volilnih sistemih.

Ob presenetljivo prepričljivi zmagi gibanja Svoboda je prišlo do še bolj presenetljivega porasta zastopanosti poslank v državnem zboru. V poslanski skupini zmagovalne stranke bodo poslanke prevladovale (zasedajo 55% sedežev), v Levici je poslank 40%, v SD 28,6% in v SDS in NSI po 25% poslank. Skupni delež poslank je močno poskočil, s 24 na 36 %. Ti morda še ne povsem dokončni rezultati kažejo, da bo tudi v prihodnje zastopanost žensk odvisna ne le od volilnega sistema temveč predvsem od tega ali bo zmagovalka volitev leva ali desna sredina. V vladah, ki jih je vodil Janez Janša je zastopanost ministric močno zaostajala za vladami, ki so jih vodili drugi predsedniki. Prepričani smo lahko, da bodo podobno zmago kot na volitvah odnesle tokrat ženske tudi pri imenovanju nove vlade, toliko bolj ker tudi med volivci, ki so glasovali za kandidate nove vodilne stranke, prevladuje volivke.

Uveljavitev proporcionalnega volilnega sistema v sedanji obliki ima vrsto slabosti in povzročila veliko težav. Prva je v tem, da je v ospredju izbira med strankami, zaradi česar je personalizacija, torej izbira med kandidati glede na njihove osebne odlike, zelo šibka oziroma omejena. V vsakem volilnem okraju namreč nastopa vsaka politična stranka s po enim kandidatom. Tako se kandidati neke stranke spopadajo za poslanski sedež na daljavo. Sorazmerna zastopanost večjih in manjših političnih strank povzročila velika nesorazmerja glede podpore, saj je na letošnjih volitvah zmagovalec volitev dr. Robert Golob prejel v enem od okrajev nad 40% glasov, poslanci pa so postali tudi kandidati manjših strank, ki so v svojem volilnem okraju prejeli tudi štirikrat manjši delež glasov, torej pod 10 odstotkov.

Pri uvrščanju kandidatov v volilne okraje, se pravzaprav odloča o tem, kateri kandidat bo izvoljen in kateri ne. Politična stranka lahko privilegira svoje, imenujmo jih vodilne kandidate tako, da jim nameni izvoljive okraje in vsestransko podporo, medtem ko zapostavlja kandidate drugih, podpornih kandidatov, ki naj se v slabšem volilnem okraju znajdejo, kakor vedo in znajo. To slabost je mogoče odpraviti tako, da se ukinejo volilni okraji in uvede (obvezni in absolutni) prednostni glas, zaradi česar ne bo več edino zveličavno, kako kandidata obravnava njegova politična stranka, temveč predvsem kakšno stopnjo zaupanja mu v enakopravnem volilnem soočenju namenijo volivci. Tudi po uvedbi prednostnega glasovanja bi politična stranka vodilnega kandidata lahko uvrstila na prvo mesto kandidatne liste in mu dala prednost pri promoviranju. Toda prednostno glasovanje je v praksi (volitve poslancev Evropskega parlamenta) pokazalo, da lahko prodorna kandidatka s pomočjo prednostnih glasov premaga kandidata, ki mu je vsestransko podporo izkazovala stranka.

Z okraji so povezane dodatne slabosti veljavnega volilnega sistema. Ena je v tem, da lahko politične stranke svobodno razporejajo svoje kandidate po celi državi, ne glede na to, kje imajo prebivališče in kje živijo in delajo. Takšna ureditev krepi vpliv vrhov političnih strank in privilegira kandidate iz mestnih središč. To bi bilo mogoče odločilno omejiti tako, da lahko v volilnem okraju kandidira samo kandidat ali kandidatka, ki ima v njem stalno prebivališče (načelo domicila). Seveda bi bilo mimogrede treba odpraviti možnost, da stranka kandidira posamezne svoje kandidate v dveh okrajih hkrati, kar je bilo pred desetletji uvedeno zato, da bi omogočilo lažje kandidiranje v najmanjših političnih strankah, sedaj pa to zlorabljuje največje parlamentarne stranke. Tako sta na primer samo predsednika največjih dveh strank po deležu volilne podpore pridobila med tri in štiri tisoč glasov za svojo stranko s pomočjo kandidiranja v dodatnem okraju.

V veljavnem proporcionalnem sistemu pa ni zapostavljena samo personalizacija volitev, pač pa je na stranski tir odrinjena tudi enakomerna teritorialna zastopanost v državnem zboru. Naj navedem sveže podatke, ki to ilustrirajo. Kar v 11 volilnih okrajih od 88 ni bila izvoljena nobena poslanka oziroma poslanec, 16 pa je volilnih okrajev, v katerih sta bila izvoljena po dva poslanca. Seveda svobodni oziroma predstavniški mandat poslanca veže na ljudstvo kot celoto in ne samo na en njegov del, toda kljub temu bi bilo za delovanje nacionalnega parlamenta pomembno, če bi bili v njem zastopani poslanci iz vseh delov države. V tem primeru bi bilo tudi manj vztrajanja občinskih županov, da se jim ponovno omogoči hkratno opravljanje županske in poslanske funkcije.

Da bi navedene slabosti odpravili, ni potrebno uvesti večinskega volilnega sistema, ki s proporcionalnim ni združljiv, pač pa je mogoče v okviru kombiniranega volilnega sistema sočasno zagotoviti predstavništvo teritorialnih enot, sorazmerno zastopanost strank in personalizacijo volitev. Gre za kombinirani sistem, v katerem ima vsak volivec dva glasova: s prvim glasuje za poslanca, izbranega izmed prebivalcev okraja, ki bo zastopal volivce tega okraja v državnem zboru in imel v njem tudi poslansko pisarno; z drugim pa izbira s pomočjo prednostnega glasovanja na ravni enote med kandidati političnih strank. Temu sistemu bi lahko rekli tudi kombinirani sistem s povratno zanko, kajti drugi glas zagotavlja sorazmerno zastopanost političnih strank, ki presežejo 4-odstotni volilni prag. Enakovrednost obeh glasov je zagotovljena tako, da prvi glas dokončno odloča o neposredni izvolitvi poslancev v 44 okrajih, ki pokrivajo območje cele države, drugi glas pa odloča o proporcionalnosti celega državnega zbora, ne samo njegove druge polovice. V okviru takšnega sistema bi lahko povečali zdaj ničelne možnosti za kandidiranje in izvolitev neodvisnih kandidatov in spodbujali odgovornejše ravnanje poslancev v skladu z njihovimi predvolilnimi zavezami. Tako se v tem sistemu, ki ga predlagata Nacionalni svet za demokratično reformo volilnega sistema in Sinteza, kombinirajo prednosti večinskega in proporcionalnega volilnega sistema na način, ki zagotavlja enakovredno upoštevanje prednosti obeh svetov.

Naj strnem. V veljavnem volilnem sistemu je odločilen vpliv na izvolitev poslancev v rokah vodstev političnih strank, čeprav ustava od leta 2000 dalje izrecno določa, da imajo pri volitvah poslancev državnega zbora odločilen vpliv volivci. Poslanec ve, da je bila in bo njegova izvolitev odvisna predvsem od stranke, kar vodi do pretirane podreditve poslancev. Zato je več kot aktualna zaveza iz predvolilnega obdobja, da bo po volitvah odprta razprava o demokratizaciji volilnega sistema in uvedbi kombiniranega volilnega sistema. Bodoči predsednik vlade je prijetno presenetil z vključitvijo dveh strank koalicije ustavnega loka, ki sta izpadli iz parlamenta, v postopek oblikovanja vlade. Upam, da bo podobno inovativen in pogumen tudi glede volilnega sistema. V nasprotnem primeru se bo nevarno poglobilo nasprotje med zahtevami civilne družbe po demokratizaciji in odklonilnim stališčem političnih strank do vsake resnejše spremembe volilnega sistema. Volilni sistem je tisti segment ustavne ureditve, ki ga politične stranke ne smejo podrežati kratkoročnim pragmatičnim interesom, temveč je treba volivcem omogočiti, da se na (digitalnem) referendumu izjasnijo o spremembah, politika pa naj njihovo voljo dosledno spoštuje in udejanji.

Ciril Ribičič, zaslužni profesor, avtor knjige Volilni sistem v slepi ulici.